koklio su žirgu, „jojančiu į R pusę“, bei karnizinio žaliai glazūruoto koklio, puošto žvynų ornamentu ir įgaubtu voleliu (5 pav.). Šio sluoksnio radimas dar paankstino Mantagailiškio dvaro įkūrimą, kuris siejamas su dvaro savininku Montigaila. Šurfais 30–36 (kiekvienas iki 3 m^2 dydžio) buvo patikrinta senojo dvaro teritorija. Ankstyvojo dvaro laikotarpio radinių, smulkių koklių fragmentų rasta šurfe 32 1–1,3 m gylyje ant įžemio ir šurfe 34 60–90 cm gylyje tarp permaišytos žemės. Kituose šurfuose (30, 31, 33, 35, 36) fiksuoti permaišyti bei gamtiniai sluoksniai.

Tirtame ***plote 9*** rasti XVII a. I pusės pastato 8 m ilgio, 90 cm pločio buvusių pamatų apatiniai akmenys. Pastato pamatų kampai yra už 2 m, sienos tęsinyje į P ir Š puses. Pastato V siena turėjo būti apie 12 m ilgio. Rastas XVII a. I pusės apie 40 cm storio bei XVIII–XX a. iki 30 cm storio kultūrinis sluoksnis. Viršutiniai dideli akmenys buvo išimti ir tikriausiai panaudoti vėlesnio pastato statybai. Plotuose 5 ir 6 tyrinėta tik prie 1890 m. statyto pastato pamatų bei kontrolinių sienelių, siekiant užfiksuoti pjūvius. Planuojama plotuose 5 ir 6 esamas archeologines struktūras eksponuoti, nes šioje dalyje statant Holsteno namą mažiausiai perkasinėta. Pagal plotuose 2, 3, 4, 7, 9 rastų pamatų fragmentų išsidėstymą panašu, kad plotuose 5 ir 6 dar turėtų būti išlikusių rūsių ar įėjimas į jau rastą antrą rūsį. Kol nebus priimtas sprendimas dėl archeologinių struktūrų išsaugojimo ir eksponavimo, minėti plotai nebus tiriami.

Mantagailiškis Manor

In 2015, the excavations (a total of 320 m^2) continued on the NW side of Mantagailiškis Manor, which was the site of the late 16th–19th-century old manor that belonged to the Montigaila and Kuševelevskis families (Figs. 1, 2). The Holsten family started a reconstruction of the manor in the second half of the 19th century. During the reconstruction, a new mansion and farm buildings were built on the E side. During the excavation, two late 17th–early 19th-century basements belonging to the old dwelling, one 27 m^2 and the other 14.5 m^2, were found (Figs. 3, 4). For 150 years, the demolished building site with the two filled basements had been in the vicinity of the road laid during the manor's reconstruction. Fragments of mid-16th–18th-century cultural layers and finds were discovered (Fig. 5). The manor's current owners would like to display part of the building's 17th–19th-century foundations after the grounds have been put in order.

Roma Songailaitė

Nemunėlio Radviliškio dvarvietė

2015 m. lapkričio mėnesį vyko žvalgomieji tyrimai žemės sklype 180–3 (kadastro nr. 3638/0001:0104) Parupės kaime (Biržų r., Nemunėlio Radviliškio sen.). Pretekstas tyrimams buvo sklypo savininkų I. B. Timukienės ir E. Timuko kreipimasis dėl archeologinių tyrimų jų žemės sklype, nes ariamoje žemėje jie dažnai randa plytų, molinių indų bei koklių šukių. Sklypas dar tarybiniu laikotarpiu suformuotas buvusio Nemunėlio Radviliškio dvaro teritorijoje. Dvarvietė kartografuota 1983 m., 1989–1991 m. dvarų surašymo metu į laikiną apskaitą neįtraukta, o vėliau dėl neišlikusio komplekso į kultūros vertybių registrą jos įtraukti nebuvo pagrindo. Žinoma, kad dvaras minimas jau XVI a. pabaigoje, jis formavosi kaip viena iš Biržų kunigaikštystės Radvilų valdų. XIX a. pradžioje dvaras perėjo grafų

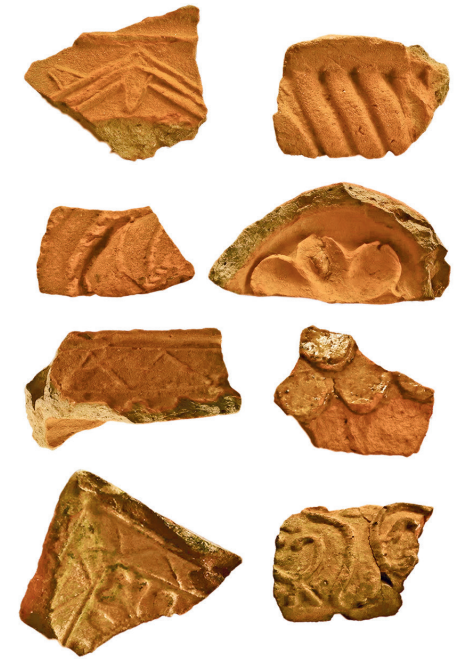
1 pav. Nemunėlio Radviliškis J. Naronovičiaus-Naronskio 1645 m. Biržų kunigaikštystės žemėlapyje. BKMS fondai

Fig. 1. Nemunėlio Radviliškis in a 1645 map of the Duchy of Biržai by J. Naronski (Lith. Narūnavičius), from the holdings of BKMS

Tiškevičių nuosavybėn. XVII–XVIII a. kartografiniuose šaltiniuose maždaug esamo sklypo ribose yra pažymėta keletas pastatų, todėl buvo tikėtina, kad buvusio dvaro pastatų aplinkoje susiformavęs to laikotarpio kultūrinis sluoksnis.

Nemunėlio Radviliškis nuo XVI a. vidurio buvo Radvilų Biržų kunigaikštystės valda (apie 250 valakų, 33 kaimai ir palivarkai). Šiuo metu miestelio paminėjimo data yra laikoma 1586 m. lapkričio 4 d., tačiau jis minėtas ir anksčiau, 1584 m. Istorikas Z. Kiaupa, remdamasis S. Alexandrowicziaus sudaryta miestų ir miestelių pirmųjų paminėjimų chronologine lentele, nurodo 1584 m. 1590 m. pastatyta Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčia, galėjusi būti dabartinės bažnyčios šventoriuje.

Dėl Nemunėlio Radviliškio geografinės padėties (įsikūręs Nemunėlio ir Apaščios upių santakoje, Kuršo pasienyje) ši valda bei miestelis atliko svarbų vaidmenį XVI–XVIII a. Žinoma, kad yra išlikę 1598 ir 1623 m. Nemunėlio Radviliškio valdos inventoriai, tačiau jie dar netyrinėti, todėl kaip kūrėsi dvaras, miestelis, buvo statomi gynybiniai įtvirtinimai, kol kas nežinoma, o įtvirtinimų vieta dar nelokalizuota. Anot istoriko D. Karvelio, Kristupas Radvila Perkūnas 1591–1600 m. rūpinosi valdų fortifikaciniu išplėtimu ir dažnai reziduodavo Biržuose, Papilyje ir Nemunėlio Radviliškyje. Todėl galime tik spėti, ar tada buvo statomi tik gynybiniai įtvirtinimai, ar ir pats dvaras buvo stiprinamas. Iš 2006 m. tyrimų Papilio senojoje dvarvietėje yra žinoma, kad tuo metu Papilio dvaras buvo rekonstruojamas, t. y. ne tik įtvirtinamas (apjuosiamas grioviu), bet keistas ir rūmų interjeras (rastas centrinis koklis su 1591 m. data) (*ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 223–225). Nemunėlio Radviliškio dvaro gyvenamasis namas (rūmai) turėjo būti gerai įrengti, nes juose lankydavosi ir Kristupas II Radvila (1585–1640) bei jo žmona Ona Kiškaitė. Livonijos karų metu (1600–1627) Nemunėlio Radviliškio ir Saločių valdos, ko gero, labiausiai nukentėjo, nes buvo Kuršo pasienyje, tačiau konkrečios informacijos apie tai nėra. Reikia manyti, kad stiprindamas dvarą, miestelį bei įtvirtinimus, Kristupas II Radvila turėjo įdėti daug pastangų ir lėšų, nes 1645 m. J. Naronovičiaus-Naronskio Biržų kunigaikštystės žemėlapyje (1 pav.) pažymėtas jau gana didelis Nemunėlio Radviliškio miestelis su pastatais, gynybiniais įtvirtinimais ir dideliais dvaro pastatais Apaščios kairiajame krante. Šiuo metu tai teritorija Parupės kaime tarp Apaščios ir

2 pav. XVI a. II pusės – XVII a. koklių šukės ir pentino dalis, rasti E. Timuko senojoje dvarvietėje. R. Songailaitės nuotr.

Fig. 2. Tile fragments and part of a spur found by E. Timukas on the grounds of the Old Manor and dating to the second half of 16th–17th century

Brūzės gatvių ir Nemunėlio upės. Tarybiniu laikotarpiu kraštotyrininkai V. Karosas ir V. Narbutas Nemunėlio Radviliškio miestelio pradžios ieškojo dabartiniame Bliūdžių kaime. Dabar yra tik 1645 m. žemėlapis, atspindintis situaciją po Livonijos pirmojo karo, 1597 m. Bliūdžių dvaro inventorius, ankstesnis nei Nemunėlio Radviliškio valdos, 1624 m. Nemunėlio Radviliškio pilaitės paminėjimas, nėra lokalizuotos gynybinių įtvirtinimų bei pirmųjų bažnyčių vietos, nerasta dabartinio miestelio teritorijoje net XVII a. radinių, todėl neturėtume skeptiškai vertinti šios informacijos apie miestelio kūrimosi pradžią.

Nemunėlio Radviliškio dvarą, kaip ir kitus Biržų kunigaikštystės dvarus, kunigaikščiai Radvilos nuomojo. Jau po Liudvikos Karolinos Radvilaitės mirties (1695 m.) iš Biržų dvaro teismo bylų žinoma, kad 1713 m. Nemunėlio Radviliškio dvarą valdė majoras Jokūbas Ernestas Medemas ir jo žmona Zofija Liudvika Cedrovska Jakubova Ernestova de Medem. 1811 m. Upytės pavieto revizijos duomenimis, Biržų parapijos Nemunėlio Radviliškio dvarą valdė Teresė Daškevičiova, o jame buvo 90 „dūšių“ (*LVA*, f. 515, a. 22, b. 139). XIX a. II pusėje Nemunėlio Radviliškio dvaro valdytojas buvo baronas Eugenijus fon Harenas.

1923 m. duomenimis, Nemunėlio Radviliškio dvare buvo 1 ūkis, 77 gyventojai. Prasidėjus dvarų parceliavimui, Nemunėlio Radviliškio dvaras taip pat buvo išparceliuotas, kaimas pavadintas Parupės k., dalis dvaro žemių priskirta Nemunėlio Radviliškio miesteliui (*CVA*, f. 1250, a. 4, b. 2/422 II). 1981–1983 m. iš buvusio dvaro buvo likęs tik mūrinis stačiakampio formos tvartas su uždaru kiemu. Apie buvusių rūmų vietą prisiminimuose vietiniai gyventojai pateikdavo kiek klaidinančią informaciją, nes niekas jų tikslios vietos nežinojo. 2015 m. tyrimų metu sklypo savininkas E. Timukas atskleidė daug faktų, leidusių preliminariai išskirti dvaro raidos etapus. Kadangi jo prosenelis buvo paskutinio dvaro savininko Alfredo Tiškevičiaus dvaro muzikantas, šeimos archyve išliko datuotų nuotraukų prie dvaro rūmų. Pagal jas ir kartografinę medžiagą išsiaiškinta, kad rūmai buvo nugriauti apie 1925–1926 m.

Paprašius bei sutikus sklypo savininkams Timukams, vykdyti žvalgomieji tyrimai 0,88 ha dydžio sklypo suartame apie 4750 m^2 plote. Tyrimų metu buvo iškasti 3 šurfai (2x1, 2x2 ir 2x1 m dydžio) ištiriant bendrą 8 m^2 plotą. Žvalgymų metu suartame minėtame plote buvo vizualiai ir su metalo detektoriumi patikrintas žemės paviršius.

2015 m. atlikus žvalgomuosius tyrimus, remiantis 1645 ir 1890 m. planais, surinktais ir randamais pavieniais radiniais iš ariamos žemės ir kurmiarausių teritorijoje arčiau Nemunėlio, galima daryti prielaidą, kad XVI a. II pusės Nemunėlio Radviliškio dvaras, įkurtas dar Radvilų, buvo Apaščios gatvės R pusėje ir užėmė teritoriją iki pat Nemunėlio. Šioje teritorijoje randama XVI a. II pusės – XVIII a. koklių ir molinių indų duženų bei kitokių radinių (2 pav.). Tikriausiai senieji rūmai nukentėjo per Šiaurės karą ir buvo apleisti. Tiškevičiams XIX a. pradžioje perėmus Radvilų valdas (gal ir XVIII a. II pusėje, valdant Nesvyžiaus Radviloms), naujoje vietoje, ant kalno (netoli 2015 m. vykdytų tyrimų vietos) buvo pastatyti nauji mediniai rūmai (nugriauti apie 1926 m.). Nauji ūkiniai pastatai pažymėti 1890 m. plane. Todėl 2015 m. žvalgomųjų tyrimų bei žvalgymų metu suartame lauke nerasta tokių radinių kaip teritorijoje tarp Apaščios ir Brūzės gatvių bei Nemunėlio upės. Kadangi tai dvaro istorijos tyrimų pradžia, ateityje galima tikėtis rasti faktų, kurie patvirtins šią versiją.

Tirtuose šurfuose nerasta kultūrinio sluoksnio, būdingo ilgai gyvenamai vietai, nes XVIII a. II pusėje – XIX a. pradžioje statyti rūmai nebuvo tirtame sklype. Šurfe 1, 50–60 cm gylyje (H_{abs} 41,40–41,50 m), o šurfe 3, 45–50 cm gylyje (H_{abs} 40,60 m) fiksuoti apie 60–80 cm pločio ir apie 20–40 cm gylio nuo įžemio viršaus buvusio griovio kontūrai. Jo apačia nuo dabartinio paviršiaus pasiekta 0,9–1,1 m gylyje. Šurfe 1 griovyje rastas degėsių su pelenais sluoksnis, o kraštuose išlikę sutręšusios medienos fragmentų. Šurfe 3 fiksuotame griovyje tarp molingos pilkos žemės su smėliu rasta tik pavienių degėsių. Griovio paskirtis, tikėtina, buvo gynybinė, t. y. apkasai, įtvirtinimai.

Žvalgymų metu buvo surinktos XVII–XIX a. keramikos dirbinių šukės, o su metalo detektoriumi rasta įvairių XV–XX a. datuojamų radinių: juostinis varinis žiedas, datuojamas apie XIX a. pabaiga – XX a. pradžia, žalvarinio žiedo dalis su praplatinta priekine dalimi, kurios paviršiuje yra neaiškių ženklų, galėtų būti datuojama XV a., Nikolajaus II 1898 m. varinė 1 kapeika, Kristinos Augustos sidabrinis šilingas, kaltas Rygoje (data neįskaitoma), 5 muškietų kulkos, žalvarinės kniedės, 2 žalvariniai apkalai, 4 žalvariniai dirbiniai su ženklais paviršiuje, panašūs į svorelius, ir kita. Pavienių radinių gausa ir įvairovė leistų spręsti, kad tirtas sklypas, nors ir neužstatytas, bet visais laikais buvo įvykių sūkuryje (dažnai lankomas). Radiniai perduoti BKMS.

Nemunėlio Radviliškio XVI a. II pusės – XVIII a. dvaro vieta patenka į privačių valdų ribas, kurios jau užstatytos. XVIII–XX a. pradžios išlikę dvaro pastatai yra privatizuoti, o žemės sklypai suformuoti dar 1927 m. per dvaro parceliaciją. Išlikęs tik vienas neprivatizuotas statinys, kuris turėjo būti abiejų dvarų gyvavimo metu. Tai ant Nemunėlio kranto pasienio ruože esantys pastato griuvėsiai, kuriame XX a. pradžioje buvo alkoholio darykla.

Nemunėlio Radviliškis Manor

In 2015, a field evaluation was conducted on the grounds of the second half of the 16th–early 20th-century manor in the town of Nemunėlio Radviliškis. Until the early 19th century,

the manor belonged to the Radziwiłł comital family, later to the Tyszkiewicz family. The manor has not been included on the list of protected cultural properties so little information about it is available. During the evaluation on the roughly 4750 m^2 grounds, three trenches (a total of 8 m^2) were excavated and the entire grounds were surveyed. The iconographic and cartographic material shows that the Old Manor (second half of 16th–second half of 18th century) was closer to the River Nemunėlis (Fig. 1), in an area where tiles, dishes, and glass shards (Fig. 2) belonging to that period have been found. Circa the early 19th century, the part of the manor used by the public was moved to a hill, about 200 m to the W, where a wooden palace and new buildings were built. The household part of the manor was left on the grounds of the Old Manor. The 2015 investigation yielded some isolated finds not from the earlier cultural layer: 15th–20th-century rings, coins, musket bullets, and pottery.

Roma Songailaitė

Rokiškio senoji dvarvietė

2015 m. Rokiškio dvaro sodybos teritorijoje (UK 1010), prie buvusios alaus daryklos pastato, vadinamo Krošinskių pilaite, buvo tęsiami 2012 m. pradėti archeologiniai tyrimai. Tyrimų iniciatoriai – RKM bei Rokiškio visuomeninė organizacija „Tyzenhauzų paveldas“. Tyrimuose aktyviai dalyvavo Lietuvos skautų Rokiškio skyriaus jaunieji skautai (vadovė Leonora Baršienė), Rokiškio jaunimo centro žmonės (vadovė Gitana Kubilienė), Lietuvos kariuomenės Krašto apsaugos savanorių pajėgų Vyčio apygardos 5-osios rinktinės 506-oji lengvųjų pėstininkų kuopa (vadas kapitonas Sergejus Afanasjevas).

Plati istorinė apžvalga apie Rokiškio senąjį dvarą skelbta po 2012 ir 2014 m. tyrimų (*ATL 2012 metais*, V., 2013, p. 291–295; *ATL 2014 metais*, V., 2015, p. 242–246). Reikėtų priminti, kad lokalizuojamoje XVI a. Rokiškio senojo dvaro teritorijoje 2012 m. žvalgomieji tyrimai buvo pradėti RKM ir visuomenininkų iniciatyva. Buvo iškasta 12 šurfų ištiriant 50,54 m^2 plotą. Šurfuose 6 ir 11 rasti buvusių pastatų pamatų fragmentai su išlikusiu nesunaikintu XVI a. vidurio – XVII a. pradžios kultūriniu sluoksniu ir to laikotarpio radiniais. Tai buvo pirmieji muziejaus archeologiniai eksponatai, menantys Krošinskių laikus (tarp jų rastas ir Krošinskių herbinis koklis). 2014 m. detalieji tyrimai buvo vykdomi 39 m^2 plote. Tyrimų metu buvo rasti du kultūrinio sluoksnio horizontai: vienas iki 50–60 cm gylio su XVII a. viduriu – II puse datuojamais Krošinskių herbinių koklių fragmentais, kitas – prasidedantis 50–60 cm gylyje ir besitęsiantis iki įžemio 1 m gylio. Apatiniame horizonte buvo rasti XVI a. II puse – XVII a. pradžia datuojami stačiakampiai kokliai bei buitinės keramikos šukių. Tyrimų metu taip pat rasti kelių XVII a. II puse – XVIII a. datuojamų pastatų pamatų fragmentai.

Atsižvelgiant į 2014 m. tyrimų išvadas, 2015 m. buvo įgyvendinamas vienas iš tyrimų tikslų – nustatyti pastato dydį, bandant ieškoti pamatų jų tęsiniuose už ploto ribų, tiriant tik paviršių iki pamatų viršaus, ir apytiksliai nustatyti pastato ar patalpų dydžius bei planuoti tyrimų apimtis ateičiai, numatyti perspektyvas rastų struktūrų eksponavimui. 2015 m. detaliųjų tyrimų metu ieškant pamatų tęsinių buvo suformuotas 16x10 m dydžio plotas, į kurį patenka 2014 m. tirtas 39 m^2 plotas bei naujai atidengtas ir ištirtas iki 30–60 cm gylio, apie 47 m^2 plotas.